

# Všeobecné vzdělání v učňovském školství a jeho vývoj od osvobození ČSSR

PhDr. ZDENĚK ČERNOHORSKÝ, CSc.,  
Výzkumný ústav odborného školství, Praha

Čtyřicáté výročí osvobození Československa Sovětskou armádou je nanejvýš vhodnou příležitostí k tomu, zamyslet se nad vývojem našeho školství. Nám půjde o ohlédnutí na cestu, kterou urazila v letech 1945–85, zejména pak v období budování vyspělé socialistické společnosti, školská oblast vzdělávající a vychovávající mládež pro dělnická povolání. Tuto oblast jsme v minulosti nazývali povšechně školstvím učňovským.

Co se týká všeobecného vzdělání, tj. soustavy poznatků, které především rozšiřovaly a prohlubovaly vzdělání ze školy základní (tedy školy obecné a na ni navazující školy měšťanské), pak v učňovském školství před rokem 1945 v podstatě vůbec neexistovalo. To znamená, že všeobecně vzdělávací předměty jako takové začaly být do učňovského školství zaváděny až po roce 1945, a to jako průvodní znak a zároveň prostředek národní a demokratické revoluce. Dělo se tak v intencích Košického vládního programu a později budovatelského programu našich prvních vlád Národní fronty, v intencích, které zdůrazňovaly faktický přístup mládeže z rodin pracujících k nejvyššímu vzdělání a stále širší a aktivnější účast dělníků, rolníků a pracujících inteligence ve vládě a na řízení naší společnosti a národního hospodářství. A byli to především komunisté, kteří tyto intence nejen formulovali, nýbrž také cílevědomě prosazovali; při tom překonávali pracujícím lidu nepřátelské snahy a požadavky české a slovenské buržoazie a jejích stoupenců.

Abychom si představili situaci, v jaké naše učňovské školství po osvobození v roce 1945 bylo, je třeba konstatovat, že pokud byly školy z této oblasti zařazovány do školské soustavy, byly vlastně popelkami mezi jejich ostatními články. Vyvinuly se z původních živnostenských škol pokračovacích.<sup>1)</sup> Protože byly zřizovány většinou jako školy přiřazené k jiným školám, nemávaly nejen vlastní, řádné učitelské sbory, nýbrž ani učební pomůcky. Obvykle jen ve větších městech bylo možno tvořit třídy učňů, kteří se — prakticky — učili svému řemeslu převážně u drobných řemeslnických mistrů (živnostníků) podle skupin řemesel alespoň řádově příbuzných. Učivo, které zde bylo poskytováno, bylo

orientováno na základní soustavu živnostenských poznatků a na rámcově pojaté teoretické odborné vzdělání. Ostatně od vyučování, které probíhalo po 8—10 hodinách týdně a nebylo vždy povinné, se nedaly v daných podmínkách očekávat zvláštní výsledky. Až na výjimky bylo vyučování v učňovské škole zcela odtrženo od praktického výcviku učňů. A tak — shrneme-li — poskytovaly učňovské školy jen velmi omezené a svým způsobem uzavřené vzdělání, které nemohlo být ve své podstatě odrazovým můstkem k získání vyššího, a tím spíše všeobecného vzdělání.

Aby bylo možno tento v minulosti třídně determinovaný stav učňovského školství, který již neodpovídal novým sociálně politickým podmínkám po roce 1945, radikálně změnit, bylo třeba přistoupit k jeho postupným úpravám. K prvnímu zásahu do učebních plánů učňovských škol se přikročilo v lednu až únoru 1946, a to prodloužením týdenního počtu vyučovacích hodin na téměř dvojnásobek a zavedením předmětů občanská a politická výchova i výchova tělesná, které doplnily od května 1945 vyučovanou češtinu/slovenštinu. Přitom živnostensky zaměřené učivo bylo poněkud potlačeno a rozšířil se počet vyučovacích hodin věnovaných předmětům odborným, k nimž přibyla nyní již jako povinná praktická cvičení.

Jak ukázal další vývoj učňovského školství, šlo ve zmíněném zásahu do dosavadní dlouholeté struktury učiva na učňovských školách o nástup nové cesty ve výchově mládeže k dělnickým a obdobným povoláním. Celý tento proces však nebyl a také nemohl být jednorázovou záležitostí a v různých regionech republiky se protáhl na několik let. To se týkalo jak prosazování nových učebních plánů a osnov do školní praxe, tak osamostaňování základních odborných škol — jak se nyní učňovské školy nazývaly. K nerovnoměrnosti tohoto procesu v čase i prostoru přispíval nejen odpor drobných živnostníků, ale zejména nedostatek vlastních budov, účelově vybavených učeben i učitelských sil ochotných a schopných vyučovat učně na vyšší úrovni, než tomu bylo dosud. To se týkalo učitelů jak všeobecně vzdělávacích, tak odborných předmětů.

Ve vývojové etapě, o níž jsme dosud hovořili, plnily předměty všeobecně vzdělávací povahy, které byly do učebních plánů učňovských — základních odborných škol zařazovány, funkci především sociálně politickou. Přispívaly ke zvyšování prestiže učňovského školství i učňů jako budoucích příslušníků dělnické třídy.

Tento rys uskutečňovaných změn vystoupil do popředí zejména v období socialistické revoluce, po vítězství pracujícího lidu nad reakcí v únoru 1948. Ve smyslu znění zákona o jednotné škole, který byl vyhlášen v dubnu 1948,<sup>2)</sup> byly základní odborné školy konečně zařazeny jako pevný článek do jednotné školské soustavy. Jako školy 3. stupně navazovaly na národní a střední školu (1. a 2. stupeň) a byly povinné pro veškerou mládež do 18 let věku, pokud nechodila do jiných škol 3. stupně. Tato skutečnost měla působit na zvýšení výchovně vzdělávací úrovně základních odborných škol.

Jak je uvedeno v zákoně, poskytují základní odborné školy „základy vzdělání odborného a prohlubují obecné vzdělání“. Přitom pojem odborného vzdělání není ve znění zákona vysvětlen vůbec, pojem obecného vzdělání si pak mů-

žeme pouze vyvodit z vyjmenování výchovných a vzdělávacích oborů (a nauk) připojeného k textu o školách poskytujících jen obecné vzdělání. A tak míra všeobecného vzdělání, popř. jeho vztah ke vzdělání odbornému, mohla být vymezena až v nových učebních plánech a učebních osnovách. Dělo se tak kombinací tradice, osvědčených zkušeností učitelů a pokrokových socialistických tendencí, které se projevovaly zejména v sovětské pedagogice a školství.

Vydání nových učebních plánů a osnov<sup>3)</sup> zahájilo období hledání a experimentování, v jehož jednotlivých etapách se kromě již zmíněných tendencí odrážely také takové faktory, jako byla momentální hospodářská situace, dočasné zájmy resortů o přípravu pracovních sil, které by bylo možno okamžitě po vyučení, bez delšího zapracování zapojit do pracovního procesu, vztah učitelů a veřejnosti k učňům a k učňovskému školství vůbec. Přes dočasné a vždy nutné, tj. opodstatněné ústupky objektivní situaci se však zde postupně prosazovala cílevědomá politika KSČ, která viděla v učňovském školství důležitý prostředek ve výchově budoucích příslušníků vládnoucí dělnické třídy. To se projevovalo nejen prosazováním všeobecného a profesně diferencovaného učiva do učňovského školství, nýbrž také stále silnější snahou uvést tyto dvě složky vzdělání do souladu; to znamenalo ve výchovně vzdělávacím procesu utvářet osobnost žáka jako budoucího aktivního občana socialistického státu a zároveň jako kvalifikovaného pracovníka.

Ukažme si nyní, jak řešení uvedeného problému probíhalo. Konkrétní učební plány a osnovy pro jednotlivé učební obory byly v roce 1949 vypracovány podle jednotného rámcového vzoru. V něm byly již živnostensky zaměřené vyučovací předměty zcela odstraněny, zatímco nově upravené vyučovací předměty byly rozděleny na obecně vzdělávací (jazyk vyučovací, společenské nauky, tělesná výchova) a obecně odborné (zpravidla matematika a úvod do hospodářského odvětví); vedle nich byly uvedeny předměty odborné, popř. ještě zájmové kroužky.

Z uvedeného obsahu vyplývá, že vyučovací předměty v učebním plánu z roku 1949 byly roztrženy do tří složek. První složka vyučovacích předmětů — tzv. předměty obecně vzdělávací — je v podstatě společná pro všechny učební obory, v nichž se tehdy učební poměr uskutečňoval. Rozsah vyučování předmětům v této složce zastoupených se oproti předcházejícímu stavu znatelně zvýšil. Spolu s předměty zastoupenými v obecně odborné složce a zaměřenými již na skupiny učebních oborů se jim vyučovalo v prvních dvou ročnících. Ve všech ročnících, tedy i ve třetím ročníku, byly pak zastoupeny pouze odborné předměty obsahově zaměřené na jednotlivé učební obory.

Toto rozvržení bylo v dané etapě vývoje výroby a národního hospodářství svým způsobem výhodné a účinné. Výhodné bylo proto, že se dalo použít jak pro tříleté, tak pro dvouleté učební obory; účinné mohlo být vzhledem k tomu, že jen tímto způsobem se dala zajistit povinná tříletá docházka do základní odborné školy pro všechny učně. Ale už tehdy také začal výrazný tlak podniků na způsob, obsahové zaměření i rozsah teoretického vyučování v základních odborných školách, především pak vyučování všeobecně vzdělávacím předmětům. Je to zřejmé z textu tehdy vydaného vládního nařízení (č. 257/1949 Sb.), které stanovilo, že „učební plány a učební osnovy odbor-

ných předmětů se přizpůsobí zvláštním potřebám podniků“.

Že podniky, popř. výrobní resorty začaly uplatňovat své nároky na vyučování v základní odborné škole, bylo zcela v pořádku. Tak, jak výchova a zejména praktická příprava učňů přecházela z rukou drobných živnostníků do znárodněných podniků a odstraňovaly se faktické i potenciální podmínky pro vykořisťování mladistvých, stával se odborný výcvik logickou dominantou komplexu výchovy dělnické mládeže k povolání, a to včetně teoretického vyučování ve škole. V učebních plánech základních odborných škol se to projevilo poprvé v roce 1951, kdy byl odborný výcvik zařazen do organického celku odborných předmětů v jednotném učilišti — tehdy vznikajících střediscích pracujícího dorostu v kovoprůmyslu. To mělo samozřejmě vliv nejen na odbornou (teoretickou) složku učiva, nýbrž i na složku všeobecně vzdělávací.

Účinnost vyučování odborným předmětům a vyučování vůbec je právě v učňovském školství nejdříve prokazatelná, protože odborný výcvik a jeho výsledky mohou být reálným ukazatelem celé výchovně vzdělávací práce učiliště. Posuzujeme-li ovšem odborný výcvik z tohoto hlediska, záleží na posuzovateli, zda váží spravedlivě obě hlavní stránky výchovy dělnické mládeže a na kterou stránku klade důraz. Preference stránky profesní (tj. připravenosti vykonávat co nejdříve po absolutoriu a co nejlépe pracovní činnosti, zvláště nesleduje-li se dlouhodobá perspektiva této činnosti), jakož i preference stránky sociální, osobnostní (tj. připravenosti pro aktivní výkon sociální funkce příslušníků dělnické třídy) je vždy jednostranná, i když se občas dá zdůvodnit determinantami ekonomického rázu, demografickými faktory atd.

Zvláště preference profesní stránky má pro výchovu občanů socialistické společnosti nepříznivý dopad, protože se projevuje specializací, tedy poměrným zúžením učebních oborů a většinou také markantním zkrácením učební doby. Že je těmito zásahy pragmaticky až utilitaristicky postižena stránka všeobecně vzdělávacích předmětů, a to zejména u krátkodobých učebních oborů, je nasnadě. Pro názornost uvádíme, že u jednoletých učebních oborů se začátkem padesátých let redukovala obecně vzdělávací část na dva předměty, a to společenské nauky a tělesnou výchovu,<sup>4)</sup> oba zhruba s dvěma hodinami týdně.

U ostatních učebních oborů se od roku 1951 počet vyučovacích předmětů zvýšil, a to v tzv. části obecně technické a obecně vzdělávací o jazyk ruský, fyziku a ve tříletých učebních oborech ještě o výchovu předvojenskou (společenské nauky byly nahrazeny občanskou výchovou); k tomu je třeba dodat, že matematika a fyzika byly považovány za předměty obecně technické a z tohoto hlediska byly také upraveny. U dosavadních odborných předmětů vedly pak zásahy do obsahu k někdy až přílišné konkretizaci a detailizaci, zejména u nauky o materiálu a speciální technologie.

Zmíněný stav v učňovském školství se však považoval za dočasný a odstranění negativního vlivu úzké specializace v přípravě dělnické mládeže se mělo řešit v rámci celé výchovně vzdělávací soustavy, a to realizací školské reformy z roku 1953.<sup>5)</sup> Toto řešení spočívalo v tom, že byla zavedna jednotná střední všeobecně vzdělávací škola, a to jako typ osmiletý a jedenáctiletý. Přitom, i když zákon nespecifikoval v něm uvedené pojmy odborná škola a odborné vzdělání, se uvažovalo o změně zařazení odborného školství ve výchovně

vzdělávací soustavě, a tím i pojetí vzdělání v něm poskytovaného. Jak vyplývá z důvodové zprávy k zákonu, přistoupilo se k uplatňování pokrokové zásady socialistické pedagogiky — „láť v budoucnosti úplné středoškolské vzdělání veškeré mládeži“; zároveň se zde hovořilo o nutnosti polytechnizace všeobecného vzdělání.

Myšlenka poskytovat stále většímu počtu mládeže úplné střední vzdělání se stala trvalým znakem školské politiky strany. Šlo ovšem o způsob realizace této myšlenky. Původním záměrem z roku 1953 bylo realizovat úplné střední vzdělání — zakončené maturitou — převážně na základě střední všeobecně vzdělávací školy; odborné školy včetně učňovských škol by pak poskytovaly pouze vzdělání odborné. Tento záměr se přes dílčí úspěchy neukázal všestranně účinný. To se projevilo zvláště při konkrétním řešení otázky návaznosti přípravy k dělnickým povoláním na absolutorium střední všeobecně vzdělávací školy, otázky polytechnizace vyučování v této škole, integrace dosavadních odborných škol všech typů a stupňů a diferenciací vzdělání, které poskytovaly.

Z mnoha příčin a důvodů zůstala tedy i nadále pro převážnou část mládeže základním proudem vzdělání osmiletka a na ni navazující škola poskytující odborné, popř. všeobecné vzdělání. V přípravě dělnické mládeže to můžeme sledovat především na učilištích státních pracovních záloh, která v období let 1952—1958 v jednoletých až tříletých učebních oborech zajišťovala komplexní přípravu budoucích základních pracovníků pro tehdy preferovaná odvětví restrukturovaného národního hospodářství. Nám zejména půjde o dvouleté a tříleté učební obory, protože jejich podíl se prokazatelně postupně zvyšoval na úkor oborů krátkodobých. Je to pochopitelné, protože jediné u dlouhodobějších učebních oborů bylo možno využívat učiva všeobecně vzdělávacích předmětů pro sociálně politické i profesionální cíle. V těchto učebních oborech byly všeobecně vzdělávací předměty — až na jazyk vyučovací a jazyk ruský, které chyběly ve třetím ročníku — zastoupeny ve všech ročnících podobně, jako tomu bylo u předmětů odborných, včetně odborného výcviku.

Navíc matematika, fyzika a chemie byly v padesátých letech chápány jako předměty obecně odborné a jejich učivo bylo tedy koncipováno s ohledem na profesionální zaměření skupiny učebních oborů. Tyto dvě funkce matematicko-přírodovědných předmětů se od období státních pracovních záloh v uvedených předmětech zřetelně projevovaly, přičemž čas od času se zdůrazňovala více funkce všeobecná, jindy opět průpravná.

Koncem padesátých let nadešlo období, kdy se již prosazovala nutnost rozšířit především sociálně a kulturně politické ideje KSČ, dosud nejvýrazněji ověřované a uskutečňované v učilištích státních pracovních záloh, na celou oblast přípravy mládeže pro dělnická povolání. Šlo i o ta zařízení učňovského školství, která byla dosud podřízena výrobním resortům a v nichž se projevovaly více nebo méně úzké podnikové zájmy. Uplatněním těchto zájmů, v jejichž rámci se sledovalo také připoutání vyučenců k mateřským podnikům, se ovšem vždy oslabovala všeobecně vzdělávací složka vyučování.

Právě proti úzce pragmatickým zájmům podniků, které odporovaly dlouhodobým vývojovým tendencím socialistických států v oblasti sociální politiky

i ekonomiky, bylo zaměřeno úsilí strany a vlády v letech 1957 – 1962. Zmíněné tendence byly pak jasně vyjádřeny v jednání a závěrech XI. sjezdu KSČ v roce 1958 a rok nato dubnového plenárního zasedání ÚV KSČ. V duchu idejí obsažených v dokumentech nejvyšších stranických orgánů byla pak provedena přestavba výchovně vzdělávací soustavy. Šlo o to, „těsněji různými formami organicky spojovat vyučování s výrobní prací žáků, prodloužit povinnou školní docházku na devět let a . . . poskytnout většině mládeže plné středoškolské vzdělání“. Z hlediska našeho tématu bylo důležité zejména zrovnoprávnění denního studia a studia pro pracující a prosazení zařízení učňovského školství (odborných učilišť a učňovských škol) na první místo ve výchovně vzdělávací soustavě.

Zmíněné ideje a tendence byly pak uskutečňovány od roku 1958 po vydání učňovského zákona a posléze nového školského zákona.<sup>6)</sup> Tříleté a dvouleté učební obory obdržely roku 1958 nové základní pedagogické dokumenty, které měly přechodnou platnost a zrcadlily tehdejší situaci v učňovském školství, přebudovaném na nových organizačních základech. Obecně je možno konstatovat, že byla posílena všeobecně vzdělávací složka vyučování, i když ve tříletých oborech nebyly všeobecně vzdělávací předměty dovedeny do třetího ročníku. Tato skutečnost, která vyplývala z možnosti disponovat zatím s celkem omezeným počtem učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů v učňovském školství jako celku, nemohla být jednorázově nebo alespoň v nejkratší době podstatně změněna a zároveň znesnadňovala přechod na střední školy pro pracující. Tyto školy byly totiž zřízeny roku 1959, aby poskytovaly absolventům zejména tříletých učebních oborů úplné střední a víceméně také vyšší všeobecné vzdělání.

V období let 1961 – 62 byly v rámci realizace školského zákona a pojetí škol II. cyklu vydány nové základní pedagogické dokumenty také pro tehdejší odborná učiliště a učňovské školy. Obsahová přestavba vyučování v učňovském školství se projevila dalším výrazným zvýšením počtu tříletých učebních oborů a dalším zdůrazněním učiva všeobecně vzdělávacích předmětů. Těmto předmětům se mělo nyní vyučovat po celou učební dobu, tedy také ve třetím ročníku. Protože se však nepodařilo v poměrně krátké době ještě vytvořit materiální a personální podmínky, které by plně odpovídaly realizovaným obsahovým a organizačním změnám, přistupovalo se k řešení otázky vztahu mezi sociálně politickou a průpravnou funkcí všeobecně vzdělávacích předmětů (částečně i teoretických odborných předmětů) ve vyučování i nadále mechanicky a nedostatečně diferencovaně; to ovšem rozhodně nebylo v souladu s intencemi nejen dubnového zasedání ÚV KSČ z roku 1959, nýbrž i celé školské reformy.

Zejména nedostatečný příliv kvalifikovaných učitelů do zařízení učňovského školství vedl k tomu, že pracovníci resortů a podniků nebyli spokojeni s dosahovanými výsledky školské reformy; zároveň ovšem se započalo od učebního roku 1962/63 s experimentem realizovat tzv. souvislé pětileté studium na odborném učilišti a střední škole pro pracující podle jednotného učebního plánu. Zavedení této formy studia zakončeného maturitou, která pak doznala koncepční změnu v roce 1965, bylo dalším důležitým krokem při vy-

tváření reálných podmínek ke zjednodušování přístupu dělnické mládeže k získání úplného středního vzdělání.

Ke změně koncepce souvislého pětiletého studia, zejména na střední škole pro pracující (studium bylo zaměřeno především na všeobecně vzdělávací předměty), došlo však až po plenárním zasedání ÚV KSČ v roce 1964. Jeho jednání pro oblast učňovského školství vycházelo ze zkušeností s vyučováním podle základních pedagogických dokumentů z let 1961—62 a doporučilo obsahově upravit učební obory podle skutečných potřeb vývoje jednotlivých odvětví národního hospodářství, účelně stanovit poměr teoretické a praktické přípravy a délku učební doby v souladu s náročností příslušných učebních oborů. Toto doporučení je nutno hodnotit s ohledem na tehdejší objektivní ekonomickou situaci jako zcela oprávněné. Poněkud jinak tomu bylo ovšem potom s realizací zmíněného závažného doporučení.

Při této příležitosti je třeba si uvědomit, že úprava učebních oborů a základních pedagogických dokumentů, která následovala v letech 1965—67, spadá do období, v němž se již začínala projevovat hluboká krize v naší společnosti, jejíž vývoj vyvrcholil v letech 1968—69. Proto se také při celé této úpravě nepřihlíželo ke skutečným, tj. perspektivním potřebám socialistického národního hospodářství a jeho jednotlivých odvětví a zároveň ke zvyšujícím se společenským nárokům na budoucí příslušníky a představitele vládnoucí dělnické třídy. K řadě obsahových i organizačních změn se opět přistupovalo víceméně mechanicky a pod nátlakem okamžitých a pouze dočasných zájmů a potřeb podniků.

To vše pak mělo za následek sice částečné, ale přece jen dosti výrazné snížení počtu tříletých učebních oborů ve prospěch oborů dvouletých. Ještě výraznější však bylo oslabení všeobecně vzdělávací složky vyučování, což se zřetelně projevilo u tříletých učebních oborů, kde ze třetího ročníku byly všeobecně vzdělávací předměty zcela vypuštěny. Principy komunistické výchovy byly oslabeny mj. i tím, že v učňovském školství bylo zcela vypuštěno vyučování ruskému jazyku. Obecně je možno konstatovat, že bylo narušeno celostní pojetí vyučování, jehož prosazování je v učňovském školství zvláště důležité a účelné. To se týká také funkce všeobecně vzdělávací složky ve vyučování a jejího vztahu ke složce odborné.

Uvedené negativní rysy se ve zmíněném období projevíly také tím, že povážlivě narůstal počet mládeže, která odcházela ze základní školy přímo do pracovního poměru. Byla to mládež, která často neabsolvovala všech devět ročníků povinné docházky, aniž se dále vzdělávala, a která tudíž nemohla vyhovovat nárokům kladeným socialistickou společností na příslušníky dělnické třídy.

Teprve po překonání hluboké společenské krize z konce šedesátých let mohla strana přistoupit ke zhodnocení dosavadního vývoje výchovně vzdělávací soustavy a jejích jednotlivých složek a k nastínění nových směrů, které navazují na socialistické zásady XI. sjezdu KSČ a dubnového pléna ÚV KSČ z roku 1959. Po XIV. sjezdu KSČ a zvláště pak po červencovém zasedání ÚV KSČ v roce 1973 byla přijata reálná opatření k dalšímu zdokonalování československé výchovně vzdělávací soustavy, aby odpovídala novým společenským a hospodářským požadavkům a perspektivním potřebám.

Hlavní vývojovou tendencí, která se postupně prosazovala a uplatňuje se i dnes ve středních odborných učilištích, je tendence poskytovat stále většímu počtu mládeže úplné střední vzdělání ve zcela novém pojetí. Střední odborná učiliště — jakož i ostatní druhy středních škol — dokončují v prvních dvou ročnících povinnou desetiletou školní docházku; zároveň ovšem připravují k dělnickým a obdobným povoláním v učebních oborech a v oborech studijních (zakončených maturitou). Při tom se zdůrazňuje celistvost, tj. jednotnost a propojenost poskytovaného vzdělání.

Ve vzdělání poskytovaném ve středních odborných učilištích se ve vztahu ke všem středním školám prosazují dvě hlediska: hledisko integrační a diferenciací. Důraz na integrační hledisko se klade především ve všeobecně vzdělávací složce vyučování, v obsahu vyučovacích předmětů, které jsou do ní zahrnuty. Jsou to vedle tělesné výchovy a branné výchovy předměty společenskovední a jazykové, tj. český nebo slovenský jazyk a literatura, ruský jazyk (popř. další živý jazyk), občanská nauka a dějepis; dále jde o předměty matematickopřírodovědné, tj. o matematiku, fyziku a chemii.

Diferenciační hledisko má těžiště jednak v rozsahu všeobecně vzdělávacích předmětů, jednak v obsahu a rozsahu předmětů odborných, ať už jde o základní odborné předměty, anebo o speciální odborné předměty teoretické nebo praktické povahy. Co do rozsahu všeobecně vzdělávacích předmětů je nutno konstatovat, že se jim — s výjimkou dějepisu a chemie — vyučuje po celou dobu podle délky (tříletého nebo dvouletého) učebního oboru nebo (čtyřletého) studijního oboru.

I když všechna praktická opatření směřují k tomu, optimálně sladit obě hlediska ve vyučování na středních odborných učilištích, nejde vždy o snadnou záležitost. Vždyť realizace zmíněných záměrů klade na strukturu učiva, na všeobecně vzdělávací složku a její vztah ke složce odborné zvláštní nároky, včetně takových, jaké se v učňovském školství dosud nevyskytovaly. Tyto nároky jsou předmětem teoretického zkoumání a praktického ověřování, k nimž by měl svou hřivnou přispět historický pohled.

## POZNÁMKY

<sup>1)</sup> O vývoji učňovského školství viz autorův článek *Scholarizace a vývoj výchovy učňů*. Pedagogika, XXIII, 1983, č. 2, s. 199—208.

<sup>2)</sup> Zákon ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon), č. 95/1948 Sb.

<sup>3)</sup> Pro základní odborné školy byly nové učební plány vydány v červenci 1949, a to pro vybrané učební obory. Učební osnovy pro všeobecně vzdělávací předměty na těchto školách byly pak vydány v srpnu téhož roku.

<sup>4)</sup> To bylo v rámci tehdejších učilišť státních pracovních záloh; za zmínku stojí, že se ve zmíněných učebních plánech nevyskytuje ani matematika, ani fyzika.

<sup>5)</sup> Zákon ze dne 24. dubna 1953 o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) č. 31 Sb.

<sup>6)</sup> Jde o zákon ze dne 15. prosince 1960, o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon), č. 186 Sb., a o zákon ze dne 12. prosince 1958, o výchově dorostu k povolání v učebním poměru (učňovský zákon), č. 98 Sb.

В статье обсуждается вопрос развития общего и профессионально-технического образования в процессе подготовки молодежи к профессии рабочего в зависимости от экономической, социальной и культурной политики КПЧ и государственной власти за последние сорок лет. Включение общеобразовательных и профессионально-технических предметов по отдельным отраслям в учебные программы профтехучилищ способствовало постепенному вытеснению предметов преимущественно мелкопромышленного характера, согласованию теоретического обучения с практическим упражнением, что в конечном результате способствовало повышению престижа этих школ - училищ в отношении исторической роли рабочего класса в жизни общества.

Радикальный переворот в этом направлении произошел после февральских событий 1948 г., когда, наконец, удалось полностью внедрить общеобразовательный и профессионально-технический учебный материал в учебные программы профессионально-технических училищ по отдельным учебным профессиям. Внедрение профессионально-технических упражнений в комплекс воспитательно-образовательной работы в этих учебных заведениях привело потом и к изменению концепции всех учебных предметов в общем и в конкретных случаях учебных профессий. Постепенно и попутно

решалась проблема установления воспитательно-образовательной цели училищ, в частности, в отношении формирования личности будущего активного гражданина социалистического государства и квалифицированного работника. Таким образом, стремления были нацелены на согласование профессиональной и общественно-политической сторон подготовки рабочей молодежи.

Оптимальное решение этой проблемы при разграничении учебного материала по отдельным предметам и осуществление междупредметных отношений способствовало также обнаружению новых способов предоставления полного среднего образования наиболее способным абсолювентам проф.-технических училищ. В основном дело касалось того, чтобы не осложнять таким путем достижение поставленной цели. В результате экспериментирования было, наконец, найдено решение: создание профессионально-технических училищ.

Надо признаться, что не всегда реализация целеустремленных и перспективных мероприятий отвечала политическим намерениям КПЧ и государства. Наиболее ярко это проявилось в течение глубокого кризиса общества к концу 60-х лет. Лишь после преодоления важных проявлений кризиса можно было приступить к научному решению основной проблемы, обсуждаемой в настоящей статье.

**ZDENĚK ČERNOHORSKÝ****TO THE QUESTION OF HISTORIC DEVELOPMENT OF THE RELATION OF  
GENERAL EDUCATION AND SPECIAL SUBJECTS IN THE APPRENTICE  
EDUCATION SYSTEM**

The essay deals with the development of the relation of general and special education in the training of youth for work-

men's professions, in connection with economic, social and cultural policy of the Communist Party of Czechoslovakia and

the state in the last forty years. The introduction of general education subjects and special subjects aimed at individual professions to curricula of apprentice schools helped gradually displace original subjects mostly of petite bourgeoisie character, harmonize theoretical lessons and apprentice training and consequently contributed to increasing the prestige of this school sphere in relation to the historic role of the working class in the society.

Radical change in this direction took place after the February events of 1948, when general and special and professionally differentiated subject matter was fully enforced into apprentice schools-centres according to apprentice professions at last. The introduction of apprentice training to the complex of educational activity of these educational facilities led to the change of conception of all subjects in general as well as in concrete cases of apprentice professions. The problem of the relation of the aim of education in the apprentice centres was being solved gradually, firstly from the point of view of forming of a personality of a future active citizen of the socialist state

and of a skilled worker. The matter was then to harmonize the professional and the social and political sides of preparation of the working youth.

The optimal solution of this problem during delimitation of the matter of individual subjects and enforcing intersubject relations contributed also to finding adequate ways of providing complete the most capable apprenticeship leavers with complete secondary education. Essentially the matter was the ways be non-complicated, displacing administrative and time obstacles to reach the given goal. After various experiments nowadays solution was arrived to — that of secondary vocational apprentice centres.

It must be admitted that not always realization of goal — directed and perspective measures corresponded to the political purposes of the Communist Party of Czechoslovakia and the state. It appeared in the most striking way during the deep social crisis in the late sixties. Only after overcoming serious crisis phenomena scientific solution of the basic problem of the present article could have been approached.